

Σύνοψη και Συμπεράσματα

Η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να βρίσκεται σε τροχιά ανάπτυξης

Παρά τις δυσμενείς διεθνείς συγκυρίες, η ελληνική οικονομία εμφανίζει σχετικά μεγαλύτερη δυναμική απ' ό,τι οι άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Σύμφωνα με τις προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) της Ελλάδας προβλέπεται στο 5,3% για το έτος 2022 και στο 2,2% για το έτος 2023 (βλ. ενότητα 1.3). Η προοπτική αυτή απορρέει από την ευνοϊκή εξέλιξη αρκετών από τα οικονομικά μεγέθη που ενσωματώνονται στην πρόβλεψη, σε συνδυασμό με την εμφανή, πλέον, επίπτωση που έχουν στην πορεία ορισμένων μεταβλητών οι τρέχουσες οικονομικές και γεωπολιτικές εξελίξεις σε πολλά διαφορετικά μέτωπα. Ενώ οι ενδείξεις αποκλιμάκωσης των τιμών της ενέργειας φαίνεται να απομακρύνουν αυτή τη στιγμή ορισμένα πιο απαισιόδοξα σενάρια για την πορεία της ευρωπαϊκής οικονομίας, οι γεωπολιτικές εξελίξεις εξακολουθούν να εγκυμονούν σοβαρούς κινδύνους. Παράλληλα, είναι δύσκολο να προβλεφθεί η ταχύτητα αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού και, συνεπώς, οι σχετικές επιδράσεις στην αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών, το κόστος παραγωγής και τα επιτόκια, ενώ, στην περίπτωση της Ελλάδας, σε αυτές τις αβεβαιότητες προστίθενται και οι ενδεχόμενες επιδράσεις του εκλογικού κύκλου. Στον αντίποδα, θετικό αντίκτυπο στις προοπτικές ανάπτυξης της χώρας μπορεί να έχει μία θετική έκβαση όσον αφορά την ανάκτηση επενδυτικής βαθμίδας για τα ελληνικά κρατικά ομόλογα, ενώ προς μία περισσότερο ευνοϊκή εξέλιξη του ΑΕΠ θα μπορούσε να συμβάλει η δυνατότητα συνέχισης της εφαρμογής μέτρων στήριξης της οικονομίας σε κλίμακα συμβατή με την τήρηση των δημοσιονομικών στόχων, η υλοποίηση έργων και μεταρρυθμίσεων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και δράσεων του νέου ΕΣΠΑ 2021-2027, και η εντατικοποίηση των επενδύσεων που συνδέονται με την εξοικονόμηση ενέργειας και τον περιορισμό της ενεργειακής εξάρτησης.

Ο πληθωρισμός αποκλιμακώνεται

Σύμφωνα με τις πρόσφατες εξελίξεις, ο πληθωρισμός τόσο στην Ελλάδα όσο και την Ευρωζώνη φαίνεται να αποκλιμακώνεται λόγω της υποχώρησης των δι-

εθνών τιμών της ενέργειας (ενότητα 1.2). Όπως είναι γνωστό, η εξέλιξη της πορείας των διεθνών τιμών των ενεργειακών προϊόντων (φυσικό αέριο και αργό πετρέλαιο) επιδρά στον εγχώριο πληθωρισμό, τόσο άμεσα, μέσω των τελικών τιμών της ενέργειας για τους καταναλωτές, όσο και έμμεσα, μέσω του κόστους παραγωγής βασικών καταναλωτικών αγαθών. Ωστόσο, η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού συγκρατείται εξαιτίας της συνεχιζόμενης ανοδικής πορείας των τιμών στις άλλες συνιστώσες του ΔΤΚ, και ειδικά στον τομέα της διατροφής, συνέπεια της προηγούμενης μετακύλισης των αυξήσεων των ενεργειακών τιμών στο κόστος παραγωγής και μεταφοράς των προϊόντων.

Ο Προϋπολογισμός εκτελείται καλύτερα από τον αρχικό σχεδιασμό

Η εκτέλεση του Προϋπολογισμού είναι σαφώς βελτιωμένη από τις προβλέψεις για το 2023, πράγμα που οφείλεται στη σημαντική ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας (ενότητα 2.1). Αποτέλεσμα της προαναφερθείσας οικονομικής ανάπτυξης, αλλά και του πληθωρισμού, ήταν να αυξηθούν σημαντικά τα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού του 2022. Συγκεκριμένα, η αύξηση αυτή μεταφράζεται σε περισσότερο από μισή ποσοστιαία μονάδα του ΑΕΠ και προήλθε από τις σημαντικές αυξήσεις των τιμών των αγαθών που απέδωσαν σημαντικά υψηλότερο ΦΠΑ, αλλά και από τη σημαντική αύξηση των τουριστικών εισπράξεων που επανήλθαν στα επίπεδα προ πανδημίας. Η αύξηση των εσόδων από φόρους οφείλεται εν μέρει και στην αύξηση των εισπράξεων από φόρο εισοδήματος τόσο των φυσικών προσώπων όσο και των εταιρειών, καθώς η οικονομία πέρασε το 2022 στην κανονικότητα με σημαντική αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης. Παράλληλα όμως, και λόγω των αυξημένων αναγκών για μέτρα ελάφρυνσης των πολιτών κυρίως από την επιβάρυνση στην ενέργεια, αλλά και από την επιβάρυνση των ασθενέστερων λόγω της ακρίβειας, αυξήθηκαν και οι δαπάνες σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του προηγούμενου έτους. Αυτές είχαν αύξηση κατά 2,2% συγκριτικά με το 2021, ενώ μεγάλη απόκλιση εμφανίζουν και σε σχέση με τις δαπάνες που είχαν προβλεφθεί αρχικά από τον Προϋπολογισμό, καθώς κατά την περίοδο κατάθεσής του δεν αναμενόταν η

μεγάλη ενεργειακή κρίση και η συνεπακόλουθη παγκόσμια οικονομική κρίση, οι οποίες υποχρέωσαν την ελληνική κυβέρνηση στη λήψη έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπισή τους. Η αύξηση αυτή των δαπανών προήλθε και από τις αποκτήσεις παγίων περιουσιακών στοιχείων και πιο συγκεκριμένα από τα εξοπλιστικά προγράμματα που η χώρα μας ανέλαβε, γεγονός όμως που είχε προβλεφθεί σε όλους τους σχετικούς στόχους και τις εκτιμήσεις.

Το δημόσιο χρέος μειώνεται

Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας ήταν μειωμένο κατά 5,3% το τρίτο τρίμηνο σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο του 2022 (ενότητα 2.2). Αυτή η μείωση ήταν η μεγαλύτερη μείωση χρέους, σε ετήσια βάση, που καταγράφηκε στην ΕΕ. Παρ' όλα αυτά το ελληνικό χρέος παραμένει με διαφορά το υψηλότερο στην ΕΕ, ενώ μια αποκλιμάκωση του πληθωρισμού μπορεί να ανατρέψει εύκολα την καθοδική πορεία του χρέους οδηγώντας σε σημαντική περιστολή των δημοσίων δαπανών.

Η πράσινη και ψηφιακή μετάβαση προχωρά

Πολλές εγχώριες και διεθνείς εκθέσεις και δείκτες αναφέρονται θετικά στις προσπάθειες της ελληνικής οικονομίας στους τομείς της πράσινης και ψηφιακής μετάβασης¹. Ιδιαίτερα, όσον αφορά την πράσινη μετάβαση, η ελληνική οικονομία βρίσκεται κοντά στον μέσο όρο των ΕΕ-27 και μάλιστα στη χρήση ΑΠΕ για θέρμανση και ψύξη αρκετά πιο πάνω από αυτόν (ενότητα 4.1). Ωστόσο, υστερεί σημαντικά στη χρήση ΑΠΕ στις μεταφορές. Επίσης, η Ελλάδα χρειάζεται να κάνει ακόμα πολλά για να πλησιάσει τον ευρωπαϊκό μέσο όρο σε τομείς όπως η ανακύκλωση, η ενεργειακή αναβάθμιση των κτιρίων, ο βαθμός αειφορίας του αγροτικού τομέα, οι πολιτικές για το κλίμα, οι πράσινες ευρεσιτεχνίες καθώς και οι επενδύσεις σε πράσινες τεχνολογίες τροφίμων.

Πιο αναλυτικά, η ελληνική οικονομία χρειάζεται να εστιάσει στη βελτίωση του κλάδου της πράσινης κοινωνίας, ιδιαίτερα στον τομέα της ανακύκλωσης, των πράσινων κτιρίων και των πράσινων μεταφορών και να εντείνει τις προσπάθειες να γίνει ο αγροτικός το-

μέας περισσότερο φιλικός προς το περιβάλλον με ταυτόχρονες επενδύσεις στην τεχνολογία τροφίμων (foodtech) και την αύξηση του αριθμού πράσινων ευρεσιτεχνιών (πατεντών) αλλά και γενικά στην αύξηση δράσεων για το κλίμα. Αξίζει να αναφερθεί ότι, ενώ η Ευρώπη γενικά θεωρείται και είναι πρωτοπόρος στην πράσινη μετάβαση, υπάρχουν αρκετές παράμετροι όπως οι εκπομπές CO₂ αλλά και συνολικά η διάσταση της ενεργειακής μετάβασης στην οποία υστερεί σε σχέση με άλλες περιοχές του κόσμου.

Όσον αφορά την ψηφιακή μετάβαση, σημειώνεται ότι η Ελλάδα καθυστέρησε σημαντικά την έναρξη της ψηφιοποίησης με αποτέλεσμα να χάσει γρήγορα έδαφος σε σχέση με τους εταίρους της. Ως αποτέλεσμα, το κενό που καλείται να καλύψει είναι τόσο μεγάλο, που, παρά τις σημαντικές προσπάθειες προς την κατεύθυνση της ψηφιακής μετάβασης η οποία ξεκίνησε με σημαντική καθυστέρηση και «χάρη» στην πανδημία, δεν φαίνεται να πλησιάζει τον ευρωπαϊκό μέσο όρο όσο γρήγορα θα ήταν επιθυμητό.

Ο κίνδυνος της επιδείνωσης των κοινωνικών προβλημάτων

Η περίοδος της πανδημίας της Covid-19 είχε ισχυρές επιπτώσεις σε όλες τις οικονομίες της ΕΕ (βλ. ενότητα 3.2)². Έτσι και στην Ελλάδα, η αντίδραση του ορίου φτώχειας ήταν άμεση αλλά οριακή, υποχωρώντας κατά 0,34% αλλά με σημαντική αύξηση στο ποσοστό φτώχειας κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες. Ο συνδυασμός οριακής πτώσης του κατωφλιού και απότομης ανόδου του ποσοστού, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα χαμηλότερα εισοδήματα επηρεάστηκαν δυσανάλογα σε σχέση με τα υψηλότερα.

Η πλειονότητα των νοικοκυριών έγινε λήπτης μιας σειράς έκτακτων παροχών και επιδομάτων που σχεδιάστηκαν για να αντισταθίσουν το μειωμένο, λόγω Covid-19, εισόδημα. Παρότι σε ορισμένες περιπτώσεις η έκτακτη ενίσχυση εμφανίζεται αρκετά σημαντική, δεν ήταν ικανή να διατηρήσει το επίπεδο διαθέσιμου εισοδήματος της περυσινής χρονιάς. Ειδικότερα, ενώ το επίπεδο των κατωφλιών φτώχειας στην ΕΕ καταγράφει μία μέση αύξηση κατά 3,6%, μεταξύ των ετών 2019-2020, στην Ελλάδα εκτιμάται ότι η πτώση ήταν της τάξης του 0,3%. Ως απότοκο της υψηλής

1. Βλ. επίσης Δελτίο Παρατηρητηρίου Μεταρρυθμίσεων, ΚΕΠΕ, Νο 1/2023, «Ψηφιακός Μετασχηματισμός» και ΚΕΠΕ, Αναλύσεις Επικαιρότητας, Νο 1/2023, «Πράσινη και Ψηφιακή Μετάβαση: Θετικές Εξελίξεις, Ανάγκη για Επιτάχυνση Δράσεων» στο <<https://www.kepe.gr/index.php/el/>>.

2. Βλ. επίσης Π. Λιαργκόβας, Χ. Γούλας και Ν. Αποστολόπουλος (επιμ. 2022), *Οι Κοινωνικοοικονομικές Επιπτώσεις της Πανδημίας Covid-19 στους Εργαζόμενους του Ιδιωτικού Τομέα*, ΚΕΠΕ-ΙΝΕ ΓΣΕΕ στο <<https://www.kepe.gr/index.php/el/>>.

πτώσης του ΑΕΠ, το διαθέσιμο εισόδημα των χαμηλότερων στρωμάτων του πληθυσμού κατέγραψε δυσανάλογη υποχώρηση.

Συμπερασματικά, το σύστημα κοινωνικής προστασίας, παρά τις συνεχείς μεταρρυθμίσεις που έχουν γίνει στη διάρκεια της τελευταίας επταετίας 2016-22, συνεχίζει να είναι πολύ κατακερματισμένο ως προς τις κατηγορίες και τον αριθμό των επιδομάτων, με σημαντική διασπορά των πόρων και συχνά με μικρά στοχευμένα οφέλη, δεδομένου ότι το ποσοστό φτώχειας παραμένει εξαιρετικά υψηλό στην Ελλάδα. Τα εισοδηματικά κριτήρια για την παροχή επιδομάτων, σε συνδυασμό με την εκτεταμένη φοροδιαφυγή, δημιουργούν δομικά προβλήματα στην αποτελεσματική εφαρμογή της επιδοματικής πολιτικής. Προφανώς και πρέπει να διατηρηθούν. Όμως, χρειάζεται παράλληλα ένα φορολογικό σύστημα που δεν θα δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από όσα λύνει. Οι φορολογικές και ασφαλιστικές επιβαρύνσεις πρέπει να εκλογικευθούν, ώστε να μη λειτουργούν ως κίνητρα φοροδιαφυγής και μετάβασης στον «μαύρο» τομέα της οικονομίας. Μια πρόταση προς αυτή την κατεύθυνση είναι η έμμεση διαχείριση της εισοδηματικής ενίσχυσης των ευάλωτων στρωμάτων μέσω της αναδιάταξης του επιπέδου ΦΠΑ στις διάφορες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών. Μια επανεκτίμηση των ποσοστών και των ειδών κατανάλωσης που περιλαμβάνονται σε καθεμία εκ των κατηγοριών, οι οποίες εμπεριέχονται στο «καλάθι» των τριών πρώτων εισοδηματικών δεκατημορίων, θα μπορούσε να συμβάλει στη βελτίωση του διαθέσιμου εισοδήματος των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων και κατά συνέπεια στη μείωση της φτώχειας στην Ελλάδα³.

Επιπλέον, η επί μακρόν διατήρηση των επιδομάτων, και όχι η ένταξή τους σε μια μακροπρόθεσμη στρατηγική κοινωνικής προστασίας, ενέχει τον κίνδυνο να επηρεάσει τα κίνητρα για δημιουργία, να δημιουργήσει εθισμό στην εξάρτηση από το κράτος και, τελικά, να παγιώσει τα νοικοκυριά σε χαμηλή ευημερία και

τις επιχειρήσεις σε χαμηλή παραγωγικότητα. Επίσης, υπάρχει κίνδυνος, ο μεγάλος αριθμός επιδομάτων να δημιουργήσει στρεβλώσεις στον μηχανισμό των τιμών και ενδεχομένως να δώσει λάθος μηνύματα σε καταναλωτές και παραγωγούς.

Αυτό που έχει ανάγκη η ελληνική οικονομία είναι η μείωση της εξάρτησης από τις εισαγωγές και η αύξηση των εξαγωγών. Μια πολιτική επιδομάτων, η οποία στηρίζεται σε μορφή voucher ή pass σε προϊόντα και υπηρεσίες που είτε είναι εισαγόμενα είτε η παραγωγή τους είναι καθ' όλα εξαρτημένη από εισαγωγές, όχι μόνο δεν μειώνει τις αδυναμίες του ελληνικού παραγωγικού μοντέλου (δίδυμα ελλείμματα, δραματική υπερχρέωση και φθηνή εργασία), αλλά οδηγεί και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις μακριά από την παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, επωφελούμενες από τη «δεδομένη ζήτηση» που προκύπτει μέσω τέτοιων επιδοματικών πολιτικών. Ο ρόλος που έχουν στην περίπτωση αυτή οι εγχώριες επιχειρήσεις είναι κυρίως μεταπρατικός και όχι παραγωγικός. Είναι αναγκαία η ενίσχυση (μέσω κινήτρων) των εγχώριων εφοδιαστικών αλυσίδων στον ιδιωτικό τομέα, ώστε να μειωθεί η εξάρτησή του από εισαγωγές.

Τέλος, ο σχεδιασμός μιας μεσοπρόθεσμης στρατηγικής επιδοματικής πολιτικής πρέπει να λαμβάνει υπόψη τον περιορισμένο, λόγω κυρίως υψηλής υπερχρέωσης, δημοσιονομικό χώρο που διαθέτει η Ελλάδα στο παρόν και στο μέλλον. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Ελλάδα έχει δώσει την τρίτη υψηλότερη στην Ευρωπαϊκή Ένωση στήριξη από τον Προϋπολογισμό της για την ενεργειακή κρίση το 2022, περίπου 6% του ΑΕΠ. Η ανάγκη να διαφυλαχθούν οι πόροι του κράτους θα γίνει πολύ μεγαλύτερη από το 2024 και μετά, όταν κάθε χρόνο και για πολλά χρόνια, θα πρέπει να εκπληρώνονται αυστηροί δημοσιονομικοί στόχοι.

*Καθηγητής ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΛΙΑΓΚΟΒΑΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής του ΚΕΠΕ*

3. Το ΚΕΠΕ έχει πραγματοποιήσει σχετική μελέτη, που είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα του. Βλ. σχετικά: Μισσός (2021), *Η επίδραση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα και στην ΕΕ*, ΚΕΠΕ, Εκθέσεις Νο 82.